

Afetlerde Bebek Beslenmesi ve Bakımı *Baby Nutrition and Care in Natural Disasters*

Kamile Akça¹, Aynur Aytekin Özdemir²

¹Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gaziantep, Türkiye

²İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş’ta Pazarcık merkezli 7,7 ve Elbistan merkezli 7,6 büyüklüklerinde gerçekleşen “Asrın felaketi” olarak nitelendirilen iki büyük deprem meydana gelmiştir. Hayatını kaybedenlerin sayısının fazla olması ve 11 ili etkilemesi nedeniyle Türkiye tarihinin en kötü depremi olarak ifade edilmektedir. Afet ve Acil Durum (AFAD) Yönetimi Başkanlığının açıklamış olduğu 1 Mart 2023 tarihli rapora göre yaklaşık 45 bini aşkın kişi hayatını kaybetmiş, çok sayıda ev ve iş yeri yıkılmış, yıkılmayan yapılar ise oldukça büyük hasar almıştır. Hayatta kalan kişiler için sağlık kontrolleri yapıldıktan sonra, depremin kış mevsimine denk gelmesi nedeniyle ısınma, barınma, beslenme ve hijyenik ürünlere olan ihtiyaç artmıştır. Depremden etkilenen ve yetişkin bir bireyin savunuculuğuna ve korumasına ihtiyacı olan birçok bebek için beslenme ve hijyenik bakım oldukça önemlidir. Afetlerde bebek beslenmesinin önerilen en güvenli şekli ise emzirmedir. Afet sırasında emzirmenin sürdürülmesi ve desteklenmesi çok önemlidir. Özellikle ishali hastalıklarda, enfeksiyon tehlikesinin yüksek olduğu kalabalık ve sağlıksız koşullarda yaşamak zorunda kaldığında, emzirme bebek için en güvenli beslenme şeklidir. Ayrıca zorlu afet koşullarında bebeğin bakımına titizlikle devam edilmesi gerekmektedir. Sahada ve sağlık kurumlarında çocuk ve ailesine en yakın pozisyonda olan hemşireler, afet koşullarında bebek ve küçük çocuklarda emzirmenin sürdürülmesinde önemli bir role sahiptir. İklim değişikliğinin doğal afet sıklığı ve yoğunluğu üzerine etkisi düşünüldüğünde bu derleme, afet sonrası bebek beslenmesi ve bakımının uygun şekilde sürdürülebilmesi için yol gösterici olacaktır. Aynı zamanda afet sırasında ve sonrasında hassas bir grubu oluşturan bebeklerin beslenmesi ve bakımı hakkında farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, afetlerde bebek beslenmesi ve bakımı konusunu literatür ışığında incelemektir.

Anahtar Sözcükler: bebek, bebek bakımı, doğal afet, emzirme

ABSTRACT

On February 6th, 2023, two major earthquakes occurred in Kahramanmaraş, Turkey, a 7.7 magnitude earthquake centered in Pazarcık and a 7.6 magnitude earthquake centered in Elbistan, which was described as the “disaster of the century.” They are considered the worst earthquakes in Turkey’s history due to the high number of deaths and the effects spread to 11 provinces. According to the report issued by the Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD) on March 1st, 2023, more than 45.000 people died, numerous houses and workplaces collapsed, and the intact buildings were severely damaged. Following health assessments of survivors, it was clear that there was an increased need for shelter, food, hygiene products, and heating, due to the winter. Feeding and hygiene are essential for many surviving infants, who need the care and protection of an adult. Breastfeeding is the safest recommended form of infant feeding during disasters. It is essential to maintain and support breastfeeding during disasters. Breastfeeding is the safest form of infant feeding, especially when the infant is living in crowded and unhygienic conditions with a high risk of infection, and in the case of diarrheal diseases. In addition, infant care should continue meticulously under the harsh conditions of disasters. In this regard, nurses have an important role in maintaining the breastfeeding of infants and young children in disasters, as they are closest to children and families in the field and health facilities. Considering the impact of climate change on the frequency and intensity of natural disasters, this review study will shed light on the appropriate methods to maintain the feeding and care of infants and young children after disasters. This study is also expected to raise awareness about the feeding and care of infants, who are a vulnerable group during and after disasters. This study aims to investigate the issue of infant feeding and care during disasters in light of the literature.

Keywords: infant, infant care, natural disaster, breastfeeding

Cite this article as: Akça K., Aytekin Özdemir A. Afetlerde Bebek Beslenmesi ve Bakımı. YIU Sağlık Bil Derg 2023;4:57-62

Giriş

Zamanı ve yol açacağı kayıpları bilinmeyen, insan kontrolü dışında meydana gelen (1), ulusal ve uluslararası destek gerektiren, travmatik yönü ağır basan, ani ve planlanmamış

olağanüstü olaylar ve durumlar, afet olarak tanımlanmaktadır (2,3). Türkiye sahip olduğu tektonik, sismik, topografik ve iklimsel yapısı gereği su baskını, sel, çığ, heyelan, yangın, deprem gibi doğal afet potansiyeli yüksek olan bir ülkedir

(4). Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ilinde Pazarcık merkezli 7,7 ve Elbistan merkezli 7,6 büyüklüklerinde gerçekleşen “Asrın felaketi” olarak nitelendirilen iki büyük deprem meydana gelmiştir. Hayatını kaybedenlerin sayısının fazla olması ve 11 ili etkilemesi nedeniyle Türkiye tarihinin en kötü ve yıkıcı depremi olarak bildirilmiştir. Afet ve Acil Durum (AFAD) Yönetimi Başkanlığının açıklamış olduğu 1 Mart 2023 tarihli rapora göre yaklaşık 45 bini aşkın kişi hayatını kaybetmiş, çok sayıda ev ve iş yeri yıkılmış, yıkılmayan yapılar ise oldukça büyük hasar almıştır (5).

Doğal afetler, yalnızca etkilenen bölgenin yerel altyapısı üzerinde zararlı etkilere sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda özellikle yaşamın kritik dönemlerinde insanın biyolojik durumu üzerinde de önemli etkiye sahiptir (6). Afetin yarattığı olumsuzlukları anlayabilecek biliş düzeyine sahip olmayan çocuklar, afetlerden yüksek düzeyde etkilenen gruplar arasındadır (7). Afetler, çocukların beslenme ve bakım gereksinimlerinin karşılanmasında yetersizliklere neden olarak çocukların fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkiler (8). Bu nedenle çocukların beslenme ve bakımına ilişkin afet yönetimi ile ilgili planlamalarda, özellikle afet sonrası hastalığa karşı savunmasız olan yenidoğanların, bebeklerin ve küçük çocukların beslenme ve bakım ihtiyaçlarının dikkatli bir şekilde ele alınması oldukça önemlidir. İklim değişikliğinin doğal afet sıklığı ve yoğunluğu üzerine etkisi düşünüldüğünde bu derleme, afet sonrası bebek beslenmesi ve bakımının uygun şekilde sürdürülebilmesi için yol gösterici olacaktır. Aynı zamanda afet sırasında ve sonrasında hassas bir gruba oluşturan bebeklerin beslenmesi ve bakımı hakkında farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, afetlerde bebek beslenmesi ve bakımı konusunu literatür ışığında incelemektir.

Afet Sonrası Emzirme

Yetişkinlere tamamen bağımlı olmaları nedeniyle herhangi bir afetten sonra yenidoğan, bebek ve çocukların bakımı ve beslenmesi çok önemli ve önceliklidir (9). Emzirme, doğal afetler gibi acil durumlarda hastalıkları önlemek için bebeklerin ve küçük çocukların beslenmesinde en güvenli yoldur. Ancak doğal afetler, emziren anneler ve aileler için bebek ve çocukların beslenmesi açısından benzersiz zorluklar barındırmaktadır. Bu zorluklar; emzirmek veya anne sütünü sağmak için mahremiyetin sağlanamaması, emzirme ortamlarının oluşturulamaması, emzirme konusundaki destek yetersizliği, anne ve aile üyeleri ile bebeğin ayrı kalması, formül süt ve tamamlayıcı besin temini ve hazırlık koşulları şeklinde sayılabilir (10,11).

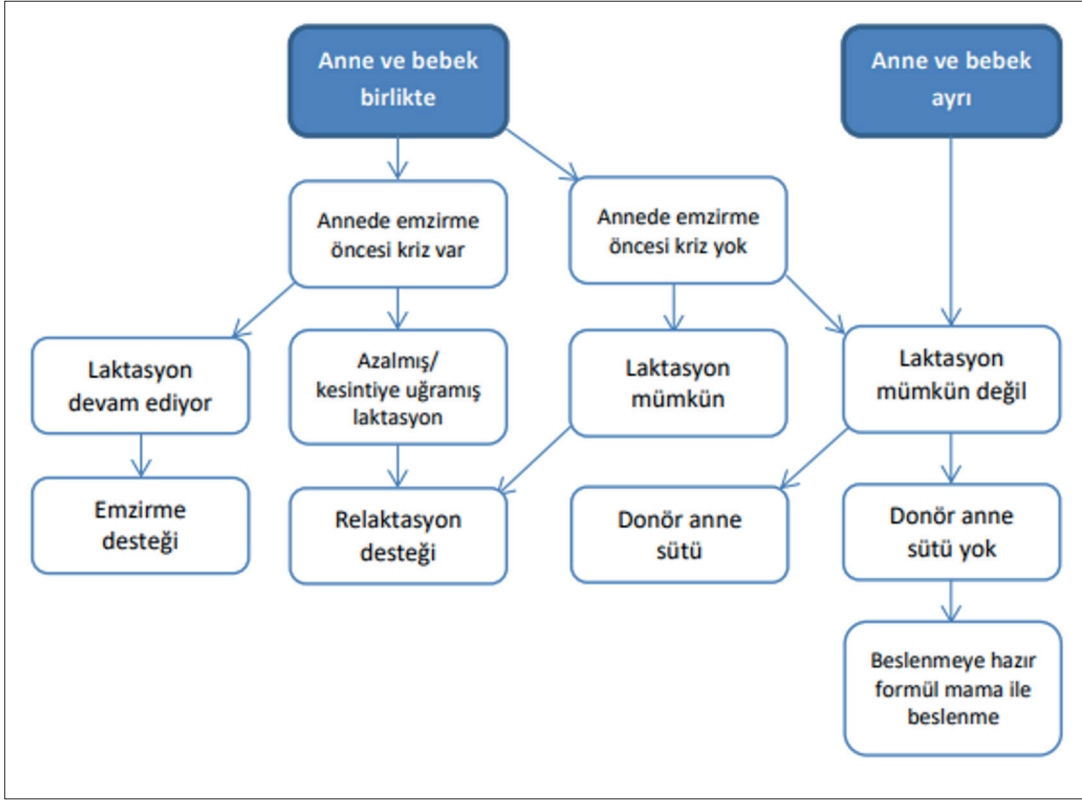
Afetlerde beslenmeyle ilgili hastalıkları en aza indirmek ve çocukların sağlığını ve gelişimini en üst düzeye çıkarmak için güvenli beslenme, anne sütü, formül süt, tamamlayıcı besinlerin hazırlığı, uygun şekilde saklanması ve temizliği odaklanılması gereken konulardır (10,11). Afetlerde uygun şekilde sağlanan bebek ve çocuk beslenmesi, yetersiz beslenmeyi önler ve hayat

kurtarır (8). Ancak doğal afetlerin büyük ölçekli olması bebek ve çocuklarda hastalık ve ölüm oranlarının artmasına neden olabilir. Beslenme ihtiyacı karşılanamayan çocuklarda dehidratasyon, sıvı- elektrolit dengesizliği, malnütrisyon, gastrointestinal ve solunum yolu enfeksiyonuna kadar uzanan bazı hastalıklar görülebilir (12). Anne sütü dehidratasyon, ishal, enfeksiyon gibi hastalıklara karşı koruyucu özelliklere sahiptir (13). Bu nedenle afetlerde, bebeklerin hastalık ve ölüm oranlarını azaltmak için emzirme desteği ve güvenli bebek besleme stratejilerinin hızlıca devreye sokulması gerekir (9).

Doğal afetler sırasında özellikle bebeklerin sağlık durumları tehdit altındadır (12). Afetlerden sonra bebekleri beslemek için önerilen ve mevcut olan en güvenli yol emzirmedir (9). Anne sütü içeriğinin zengin olması nedeniyle bebek için ihtiyaç olan bütün besin öğeleri sağlanmış olur (7). Kolaylıkla temin edilebilir, bebeğin bağışıklık tepkisini artırır (14). Hastalıklara ve enfeksiyonlara karşı da iyi bir koruma sağlar (15). Anne sütü uygun sıcaklığa sahiptir ve bebeği hipotermiden korumada etkili bir yoldur. Afet sonrası ve sonrası dönemde, annenin yeterli gıda ve suya ulaşamaması durumunda, yardım gelene kadar, bebek için en doğru besin, anne sütüdür (9). Afet durumunda emziren annelerde akut strese bağlı anne sütü azalsa bile düzenli emzirme sürdürülmelidir (16). Ayrıca hem sütün salınımının artırılması hem de anne-bebek bağlanmasının devamlılığı için annelerin bebekleriyle yakın temas halinde olmaları önemlidir (17). Emzirmenin başlamasıyla salgılanan hormonlar anne ve bebekte stresin azalmasına da yardımcı olacaktır (14,18).

Afet öncesi dönemde bazı anneler emzirmeyi bırakmış olabilir. Emzirmeyen anneler afet sonrası bebeğini tekrar emzirmeye başlayabilir. Relaktasyon olarak bilinen bu durumda, süt üretimini artırmak için annede relaktasyon teknikleri kullanılabilir (19). Ancak annenin, emzirmeye tekrar başlama konusunda bilgiye, bebeği memeye yerleştirmek için de yardım ve desteğe ihtiyaç duyabileceği unutulmamalıdır (20). Ayrıca bazı anneler meme ile ilgili problemler yaşayabilir. Sağlık çalışanlarının meme problemlerine yönelik afetlerde uygulanabilecek tedavi seçenekleri ile annelere destek olması gerekir.

Afet sırasında barınma endişesi, yakınların kaybı, afet korkusu, emzirme alanlarının olmaması, emzirme öz-yeterliliğinin azalması gibi emzirmeyi kesintiye uğratan bazı durumlar olabilir (21). Pakistan’ın afetten etkilenen kırsal bölgesinde yapılan bir çalışmada, mahremiyet eksikliği, sağlık desteği eksikliği, çeşitli kültürel mitler, inançlar ve uygulamaların doğrudan ya da dolaylı olarak emzirmeyi etkilediği ifade edilmiştir (22). Orta ve yüksek gelirli ülkelerde afetlerde bebek beslenmesinin önündeki engeller ve zorluklarla ilgili yapılan bir literatür taramasında, genellikle mahremiyet eksikliği veya emzirmeye elverişli alanların olmayışı, stres, yorgunluk, sınırlı sıvı ve enerji alımı gibi nedenlerle emzirmenin kesintiye uğradığı belirlenmiştir (23). Buradan yola çıkarak, afetlerde

Şekil 1. Afetlerde ve acil durumlarda bebek beslenmesi (14)

hayati öneme sahip olan emzirmenin sürdürülmesi, annenin desteklenmesi ve emzirme özel alanlarının oluşturulması oldukça önemlidir. Afetlerde ve acil durumlarda bebek beslenmesine yönelik Amerikan Pediatri Akademisi'nin önerileri Şekil 1'de verilmiştir (14).

Afet Sonrası Formül Mama ile Beslenme

Dünya Sağlık Örgütü, Amerikan Pediatri Akademisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ilk altı ay sadece anne sütü ile beslenmeyi 6. aydan sonra ek gıdalarla beraber iki yaşına kadar emzirmenin devam etmesini önermektedir (24-26). Anne sütü alabilen bebeklerin, afet durumunda mümkün olduğunca emzirilmesi gerekir (18). Ancak afet sırası ve sonrasında emzirme uygulamaları kesintiye uğrayabileceğinden (12) psikolojik veya fizyolojik sebeplerle annenin süt veriminde azalma olduğunda veya annenin yokluğu/kaybedilmesi gibi emzirmenin sağlanmadığı durumlarda bebeklerin beslenmesinin donör anne sütü ile desteklenmesi/ devam edilmesi önerilir. Donör anne sütüne erişimin olmadığı durumlarda ise beslenmeye hazır formül sütler (BHF) ilk seçenek olarak tercih edilmelidir. BHF, suyla karıştırılması gerekmeyeceği ve steril tek kullanımlık kaplarda bulunduğu için acil durumlarda formül sütle beslenen bebekler için en güvenli seçenektir (14,27).

Afet ve acil durumlarda en sık tespit edilen zorluklardan biri de afetten etkilenen bölgelerde doğru formda ve özelliklerde

formül mamaya erişimdir. Afetlerde bebeğe uygun olan formül mamanın bulunması zaman alabilir. Afet ve acil durumlarda toz formül mamaların kullanımından kaçınılmalıdır. Toz şeklindeki formül sütlerin hazırlığı, saklanması ve temizliği aşamalarındaki sınırlılıklardan dolayı kontaminasyon riski yüksektir. Afet koşullarında ailelerin toz formül sütleri hazırlamak için temiz içme suyuna, biberona, ısıtma kaynağına ve temizleyici ajanlara erişiminde yaşanan sorunlar bebek beslenmesi için risk oluşturur (11,12). Temiz su ve gıda kaynaklarına ulaşmadaki sıkıntılar, yetersiz hijyenik koşullarda mama kullanımı bebeklerin kontaminasyon sonucu hastalık riskini artırabilir (9). Özellikle temiz suyun sağlanmadığı durumlarda kontamine suyla yapılan mamalar ishale ve enfeksiyonlara neden olabilir (21). Hipgrave ve ark. (2011) deprem sonrası formül mamanın kullanıldığı bebeklerde kullanmayanlara göre bir haftalık ishal insidansının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (28). Afetlerde bebeklerin beslenmesi için toz formül mamaların kullanılması zorunlu olduğu durumlarda güvenli beslenme için ek önlemler alınmalı ve toz formül mamaların hazırlığı için uygun koşullar sağlanmalıdır. Temiz içme suyu, bebek için doğru toz formül mama, temiz bir ölçü kaşığı, biberon, emzik gibi beslenme malzemelerinin ve temizlik imkânlarının sağlanmasına, toz formül mamanın uygun çevresel koşullarda saklanmasına özen gösterilmelidir (11). Bu bilgiler doğrultusunda afet bölgesine öncelikle beslenmeye hazır formül mamaların ulaştırılması; toz mamaların kullanılması gerektiğinde afet alanlarında güvenli mama hazırlığı için ünitelerin ve uygun koşulların yapılandırılması zorunludur. Ayrıca afet sırasında bebek

için sağlanan formül mamanın sadece gerekli durumlarda kullanılmasının teşviki, emzirmenin sürdürülmesi açısından çok önemlidir. Afetlerden etkilenen bebekler için sağlanan formül mamanın bebek için uygunluğu ve gerekliliği muhakkak kontrol edilerek dağıtımı yapılmalıdır.

Afet Sonrası Tamamlayıcı Beslenme

Sağlığın korunması ve sürdürülmesi için yeterli su alımı, yeterli gıda alımı, su ve gıda güvenliği üç temel unsurdur (29). Bir doğal afetin meydana gelmesi sırasında yaşamın sürdürülebilmesi için insanların su ve gıda alımlarının yeterli düzeyde olması (önce enerji, sonra protein ve suda eriyen vitaminler başta olmak üzere) hayati önem taşımaktadır (30). Çocuklar, özellikle beş yaşın altındakiler, genellikle beslenme eksikliklerine karşı çok hassastır. İlk 1000 gün boyunca bu tür yetersizlik durumlarına maruz kaldıklarında, çocukların bilişsel gelişimlerinde ve fiziksel sağlık durumlarında geri dönüşü olmayan bazı hasarlar oluşabilmektedir (31). Emzirme uygulamaları afet sırasında ve sonrasında kesintiye uğrayabilir, donör anne sütüne erişim olmayabilir veya formül mamanın hijyenik olarak hazırlanması ve saklanması zorlaşabilir (12). Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayımlanan insani ortamlarda çocuk ve adolesan sağlığı operasyon rehberinde; afet ve acil durumlarda zamanında, güvenli, yeterli ve uygun tamamlayıcı beslenmenin desteklenmesi gerektiği bildirilmektedir (32). Anne sütü ile birlikte temiz ve güvenli tamamlayıcı besinler, 6. aydan sonra bebeğin beslenmesine uygun biçimde dâhil edilir (33). Bu nedenle afet bölgesinde bulunan, 6–24 aylık bebeklerde emzirmenin sürdürülmesi ve destekleyici olarak ek gıdaya devam edilmesi önerilir. Tamamlayıcı beslenme için gerekli olan gıdalara ulaşım, afetten etkilenen bölgelerde kolaylaştırılmalıdır. Bebek beslenmesine yönelik günlük sebze ve meyve çeşitliği sağlanmalıdır. Ayrıca afet planlarına tamamlayıcı beslenmeye yönelik girişimler eklenmelidir. Tamamlayıcı gıda verilirken bebeğin anne sütü alma/ verilme oranını azaltılabileceği unutulmamalıdır.

Özel Beslenme İhtiyacı Olan Bebekler

Besin alerjisi çocuklarda sık karşılaşılan, alerjen içeren besinlerin diyetten çıkarılmasını ve özel beslenmeyi gerektiren bir durumdur. Süt, yumurta gibi temel protein içeren gıdaların yanı sıra deniz ürünleri, fıstık ve buğday gibi besinlere karşıda alerjik durumlar yaşanmaktadır (34). Afetten sonra, genel bir gıda yetersizliği olduğunda, özel beslenme ihtiyacı olan bebeklere yeterli beslenme yardımı sağlamakta kısıtlılık yaşanır (35). Afetlerden sonra özel beslenme gereksinimi olan çocukların olağan beslenme düzenine dönebilmeleri için beslenme yardımı planlanmalı, diyeteye uygun gerekli olan formül mamanın veya takviye edici gıdaların mümkün olan en kısa zamanda bebeğe ulaştırılması sağlanmalıdır. Ayrıca afet planlaması yapılırken özel beslenme ihtiyacı olan bebekler unutulmamalıdır.

Afet Sonrası Bebek Bakımı

Afetin türüne göre bulaşıcı hastalıklar ve salgın riski farklılık gösterse de (36) afet sonrası toplu yaşam alanlarının oluşturulması, yakın temasta olunması, uygunsuz hijyen koşullarının varlığı gibi nedenlerle bazı hastalıkların epidemi yapabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (37). Bu nedenle temiz bir ortamın sağlanması ve enfeksiyonlara karşı önlem alınması temel bebek bakımı için son derece önemlidir (20). Bebeğin bakım gereksinimlerinin karşılanması büyüme ve gelişmesi açısından önceliklidir. Giyinme, vücut ısısının korunması, perine, ağız, kulak, burun, göbük ve vücut temizliği gibi bebek bakım gereksinimlerinin (38) afetlerde de titizlikle sürdürülmesi gerekir. Ayrıca bebeklerin alt temizliği yapılırken uygun temizleme yönteminin ve bariyer kremlerin kullanılmaması, kullanılan bebek bezinin tipi ve ıslak mendiller bez dermatiti gibi problemlere neden olabilir (39). Afet sonrası bebeklerin bez dermatiti yaşamaması için gerekli özen gösterilmeli ve alt temizliği için gerekli olan ürünlerde dikkatli seçim yapılmalıdır. Afet planlaması yapılırken bebeklerin alt ve vücut temizliği için gerekli olan malzemelerin teminine de yer verilmelidir.

Bebeklerin Afet Planındaki Yeri

Geçmişten günümüze kadar yaşanan bütün afetlerde, genel popülasyonun ihtiyaçlarına odaklanma eğilimi olduğu görülmüş, yenidoğanlar ve bebekler gibi özel ve savunmasız grupların ihtiyaçlarına yönelik planlamalar yetersiz kalmıştır. Afet sırasında ve sonrasında yapılacaklarla ilgili hemen hemen her toplumun bir afet planı vardır. Ancak az sayıda ülke bu özel popülasyona yönelik özel bir plana sahiptir (20).

Özel bakım gerektiren yenidoğan ve bebekler için şu sorular dikkate alınarak afet planlaması yapılmalıdır:

- Yenidoğan ve bebeklerin bakımı için hangi ek müdahaleler planlanmalıdır?
- Afet bölgesinde kaç yenidoğan ve bebek var, kaçının desteğe ihtiyacı var?
- Yenidoğan ve bebekler için uygun malzeme ve ekipmanlar nelerdir?
- Bebek bakımında kullanılmak üzere hangi malzemeler gereklidir?
- Yenidoğan ve bebekler için güvenli alan neresi olabilir?

Afet sonrasında sistematik olarak hazırlanmış afet planına uygun bir şekilde, özel bakım gerektiren yenidoğan ve bebeklerin bakımının sağlanması için hızlı ve güvenli bakım ortamlarının sağlanması gerekir. Ayrıca yenidoğan ve bebekler için uygun malzeme ve ekipmanın en kısa sürede afet bölgesine ulaştırılması sağlanmalıdır. Mudiyansele ve ark. (2022) doğal afetlerde bebek ve küçük çocukların beslenmesi ile ilgili yapmış oldukları bir sistematik derlemenin sonuçlarına dayanarak oluşturdukları öneriler Tablo 1'de yer almaktadır (12).

Tablo 1. Afetlerde bebek ve çocukların beslenmesi için öneriler (12)

Emzirme mahremiyeti	<ul style="list-style-type: none"> Kadınlara emzirme için belirlenmiş, güvenli alanlar sağlanmalıdır. Bu mümkün değil ise kadınlara koruyucu perdeler, şallar, sling veya önlükler sağlanmalıdır. Kadınların emzirmeye ilişkin kültürel ve dini inançlarına saygı gösterilmelidir.
Kültürel yapıya uygun profesyonel emzirme desteği	<ul style="list-style-type: none"> Yardım hizmetlerini sağlayan bireyler kültürel özellikler konusunda eğitilmelidir. Yardım hizmetlerini sağlayan bireyler, kanıta dayalı bakım sağlarken kültürel ve dini inançları desteklemek için yerel toplum liderleri ile işbirliği yapmalıdır. Emzirme danışmanlığı hizmetlerinde, bölgenin beslenmeyle ilgili kültürel yapısı dikkate alınmalıdır.
Toplum ve aile desteği	<ul style="list-style-type: none"> Emzirme uygulamalarını desteklemede babaların, büyükannelerin ve toplumdaki yaşlı kadınların rolü teşvik edilmelidir. Yardım hizmetlerini sağlayan bireyler, kadınları emzirmeye teşvik etmek için aile ve toplum üyeleriyle ortaklaşa çalışmalıdır.
Azalmış emzirme öz yeterliliği	<ul style="list-style-type: none"> Stresin anne sütü üretimi üzerindeki etkisine ilişkin kadınların sağlık okuryazarlığı geliştirilmeli ve onlara yeterli anne sütü üretebilecekleri konusunda güven verilmelidir. Kadınlar ve aileleri afet durumlarında bile emzirmenin önemi konusunda bilgilendirilmelidir. Emzirme destek grupları ve emzirme için özel alanlar oluşturulmalıdır.
Bilgi ve/veya kaynak eksikliği	<ul style="list-style-type: none"> Afetler sırasında emzirme için kanıta dayalı ve o bölgeye uyarlanmış kılavuzlar oluşturulmalıdır. Yardımcı hizmetleri sağlayan bireylerin emzirme konusunda bilgisi ve eğitimi geliştirilmelidir. Kadınların emzirmesi için alanlar ve besin değeri yüksek gıda kaynaklarının sağlanmasına öncelik verilmelidir.
Doğal afetler sırasında formül mama ile beslenme	<ul style="list-style-type: none"> Formül mama ile beslenmenin gerekli olduğu durumlarda, beslenme malzemeleri, bu malzemelerin temizleneceği alanlar ve formül bebek sütünün doğru şekilde hazırlanması için talimatlar sağlanmalıdır. Hangi bebeklerin ve küçük çocukların formül mamaya ihtiyaç duyduğunu belirlemek için kanıta dayalı kılavuzlar oluşturulmalıdır.

Afetlerde Bebek Beslenmesi ve Bakımında Hemşirenin Rolü

Kırım Savaşı sırasında Florence Nightingale'in hastaları ihtiyaçlarına göre ayırarak triyaj sistemini etkinleştirilmesi, afetlerde hemşirelik yaklaşımının temellerini oluşturmuştur (40). Dünya çapında hemşirelerin afetlere müdahalede önemli rol oynadıkları, geçmişten günümüze kadar bilinen bir gerçektir (41). Afetlerde emzirmenin sürdürülmesi, emzirme için özel alanların oluşturulması, annenin desteklenmesi, gerekli durumlarda uygun formül mamaların kullanımı ve hazırlanması (21), meme problemlerinin giderilmesi, bebek bakımının sağlanması, bebeğin vücut ısısının korunması hemşirelerin önemli sorumluluklarındandır. Bir afetten sonra bebek beslenmesinin ve bakımının desteklenmesinde hemşirelik girişimlerinde bulunmak ve öncelik vermek, kritik öneme sahiptir.

Sonuç

Küresel olarak can ve mal kaybına neden olan afetlerde olumsuz birçok durumla karşılaşmaktadır. Bir afetten sonraki zorluklar ve koşullar, afetin türüne ve bunlarla başa çıkmak için yapılan hazırlıklara göre değişkenlik gösterir. Afet sonrası anne sütünün kesintiye uğraması, yetersiz hijyenik koşullarda hazırlanan mamaların kullanımı, sınırlı temiz su, yetersiz bebek bakımı ve beslenmedeki problemler bebeklerin hastalık riskini artırabilir. Sağlıklı nesiller için afet durumu oluşmadan önce yapılması gerekenler planlanmalıdır. Bebek beslenmesi ve bakımına yönelik yapılması gerekenler özetle şu şekilde sıralanabilir.

- Bebeklerin güvenliği, yeterli gıda ve suya erişimleri için iyi bir planlama sağlanmalıdır. Acil durumlar yaşanmadan önce kapsamlı bir planlama ile bebeklerin korunması sağlanmalıdır.
- Afet sonrası emzirmenin devamlılığı için güvenli ve mahremiyeti sağlayacak yerler oluşturulmalıdır.

- Hastanelerde ve sahada, emzirme sorunları yaşayan annelere afet sonrası danışmanlık hizmeti veren emzirme destek servisleri oluşturulmalıdır.
- Emzirmenin en güvenli bebek besleme şekli olduğu unutulmamalıdır. Annenin bebeğini kendi sütüyle beslemesi mümkün olmadığında ikinci seçenek donör anne sütü olmalıdır. Donör süte erişim olmayan durumlarda ise beslemeye hazır formda formül mamalar tercih edilmelidir.
- Çocuklara yaş gruplarına uygun besinler verilerek afet sonrası koşullarda beş yaş altı çocukların beslenmesi özel olarak ele alınmalıdır.
- Özel beslenme ihtiyacı olan çocuklar için hastalığına uygun takviye gıda veya formül mamaya afet sonrası erişim kolaylaştırılmalıdır.
- Bebek beslenmesi ve bakımı için gerekli olan malzeme ve ekipmanlar sağlanmalıdır.
- Afet eylem planlarında yenidoğan ve bebeklerin beslenmesi ve bakımıyla ilgili ihtiyaçlar ve hizmetlerin belirlenmesi, bu ihtiyaç ve hizmetlerin sürekliliği olacak şekilde karşılanması gibi konular yer almalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir - KA, AAÖ; Tasarım - KA, AAÖ; Denetleme - KA, AAÖ; Literatür Taraması - KA, AAÖ; Yazıyı Yazan - KA, AAÖ; Eleştirel İnceleme - KA, AAÖ

Çıkar Çatışması: Yazarların herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - KA, AAÖ; Design - KA, AAÖ; Supervision - KA, AAÖ; Literature Search - KA, AAÖ; Writing - KA, AAÖ; Critical Reviews - KA, AAÖ.

Conflict of Interest: The authors do not have any conflicts of interest.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Laili RD, Alristina AD, Hayudanti D, Ethasari RK. Establishing nutritional management after natural disaster for children under-five years in Indonesia: a systematic review. *International Journal of Advancement in Life Sciences Research*. 2022;5(4):11-18. <https://doi.org/10.31632/ijalsr.2022.v05i04.003>
- Akar S. Doğal afetlerin kamu maliyesine ve makro ekonomiye etkileri: Türkiye değerlendirmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 2013;21:185-206. <https://doi.org/10.11611/JMER197>
- Doğru S, Ede G. Afet durumlarında besin ve beslenme desteğinin planlaması. *Current Perspectives on Health Sciences*. 2020;1(1):25-34.
- T. C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). AFAD ve Tarihçesi. [Erişim Tarihi: 5 Mart 2023]. Erişim Linki: <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda>
- T. C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). Kahramanmaraş'ta Meydana Gelen Depremler Hk. Basın Bülteni-36. [Erişim Tarihi: 5 Mart 2023]. Erişim Linki: <https://www.afad.gov.tr/kahramanmarastameydanagelen-depremler-hk-36>
- Nowak-Szczepanska N, Gomula A, Chakraborty R, Koziel S. Nutritional and weight status of Indian mother-child dyads experienced by a natural disaster. *Maternal & Child Nutrition*. 2021;17(3):e13164. <https://doi.org/10.1111/mcn.13164>
- Öney B, Akman K. Afet durumlarında beslenme hizmetleri. *Afet ve Risk Dergisi*. 2022;5(1):239-246. <https://doi.org/10.35341/afet.1058795>
- Adeoya AA, Sasaki H, Fuda M, Okamoto T, Egawa S. Child nutrition in disaster: a scoping review. *The Tohoku Journal of Experimental Medicine*. 2022;256(2):103-118. <https://doi.org/10.1620/tjem.256.103>
- Calderon-Rodriguez C, Noble L. Infant feeding after a disaster. *Breastfeeding: a guide for the medical profession*, 9th edition. 2022;695-703. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-68013-4.00023-7>
- Infant and Young Child Feeding in Emergencies. (2017) [Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023]. Erişim Linki: <https://www.unhcr.org/45f6cd022.pdf>
- Centers for Disease Control and Prevention. (2022). Infant and young child feeding in emergencies (IYCF-E) toolkit. [Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023]. Erişim Linki: <https://www.cdc.gov/nutrition/emergencies-infant-feeding/introduction.html>
- Mudiyanselage SR, Davis D, Kurz E, Atchan M. Infant and young child feeding during natural disasters: a systematic integrative literature review. *Women and Birth*. 2022;35(6):524-531. <https://doi.org/10.1016/j.wombi.2021.12.006>
- Çakmur H. Çocuklukta enfeksiyöz diyare ve dehidratasyon. *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*. 2013;2(2):96-102.
- American Academy of Pediatrics. (2020). Infant feeding in disasters and emergencies breastfeeding and other options. [Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023]. Erişim Linki: <https://downloads.aap.org/AAP/PDF/DisasterFactSheet6-2020.pdf>
- Khajehamini M, Boroujeni SMH, Ghanbari V, Delkosh M. Breastfeeding in disasters: A reminder for policymakers. *Journal of Disaster and Emergency Research*. 2019;2(2):110-114. <https://doi.org/10.18502/jder.v2i2.1514>
- Gözübüyük AA, Duras E, Dağ H, Arica V. Olağan üstü durumlarda çocuk sağlığı. *Journal of Clinical and Experimental Investigations*. 2015;6(3):324-330.
- Topal S, Çınar N, Altınkaynak S. Emzirmenin anne sağlığına yararları. *Journal of Human Rhythm*. 2017;3(1):25-31.
- T. C. Sağlık Bakanlığı Deprem Bilgilendirme Platformu. Afet Durumlarında Bebek Beslenmesi. [Erişim Tarihi: 02 Mart 2023]. Erişim Linki: <https://deprem.saglik.gov.tr/halk-sagligina-yonelik-bilgiler/anne-ve-cocuk-sagligi/afet-durumlarinda-bebek-beslenmesi.html>
- Öztaş HG. COVID 19 SARS-COV-2 enfeksiyonu pandemi sürecinde emzirme ve relaksasyon. *Euroasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences*. 2021;8(14):86-95.
- Pfeiffer J, Avery MD, Bennek M, Prepas R, Summers L, Wachdorf CM, et al. Maternal and newborn care during disasters: thinking outside the hospital paradigm. *Nursing Clinics of North America*. 2008;43(3):449-467. <https://doi.org/10.1016/j.cnur.2008.04.008>
- Gerçek Öter E, Yıldırım DF, Demir E. Afet ve acil durumlarda emzirmenin sürdürülmesi: geleneksel derleme. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*. 2021;3(2):412-417. <https://doi.org/10.5336/nurses.2020-78685>
- Hirani SAA, Richter S, Salami B, Vallianatos H. Sociocultural factors affecting breastfeeding practices of mothers during natural disasters: a critical ethnography in rural Pakistan. *Global Qualitative Nursing Research*. 2023;10. <https://doi.org/10.1177/23333936221148808>
- Hwang CH, Iellamo A, Ververs M. Barriers and challenges of infant feeding in disasters in middle-and high-income countries. *International Breastfeeding Journal*. 2021;16:62. <https://doi.org/10.1186/s13006-021-00398-w>
- Eidelman AI, Schanler RJ, Johnston M, Landers S, Noble L, Szucs K, et al. Breastfeeding and the use of human milk. *Pediatrics*. 2012;129(3):e827-e841. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-3552>
- UNICEF. The State of the World's Children 2019. Children, Food and Nutrition: Growing well in a changing world. [Erişim Tarihi: 02 Mart 2023]. Erişim Linki: <https://www.unicef.org/reports/state-of-worlds-children-2019>
- World Health Organization. Breastfeeding. [Erişim Tarihi: 02 Mart 2023]. Erişim Linki: https://www.who.int/health-topics/breastfeeding#tab=tab_1
- Centers for Disease Control and Prevention; 2022. Facts about infant feeding during emergencies. [Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023]. Erişim Linki: <https://www.cdc.gov/nutrition/emergencies-infant-feeding/facts.html>
- Hipgrave DB, Assefa F, Winoto A, Sukotjo S. Donated breast milk substitutes and incidence of diarrhoea among infants and young children after the May 2006 earthquake in Yogyakarta and Central Java. *Public Health Nutrition*. 2012;15(2):307-315. <https://doi.org/10.1017/S1368980010003423>
- Nadjarzadeh A, Ghotbadi FS, Moghtaderi F. Nutritional needs during disasters. *Journal of Disaster and Emergency Research*. 2019;2(2):58-60. <https://doi.org/10.18502/jder.v2i2.1511>
- Tsuboyama-Kasaoka N, Purba MB. Nutrition and earthquakes: experience and recommendations. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*. 2014;23(4):505-513.
- Dembedza VP, Chopera P, Mapara J, Mpofu-Hamadziripi N, Kembo G, Macheka L. The relationship between climate change induced natural disasters and selected nutrition outcomes: a case of cyclone Idai, Zimbabwe. *BMC Nutrition*. 2023;9(1):19. <https://doi.org/10.1186/s40795-023-00679-z>
- World Health Organization; 2021. Child and adolescent health in humanitarian settings: operational guide: a holistic approach for programme managers. [Erişim Tarihi: 4 Mart 2023]. Erişim Linki: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/351255>
- Bülbül S, Kılınçkaya MF. 0-2 yaş grubu bebeklerin anne sütü ile beslenme durumları ve etkileyen faktörler. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 2013;15(1):15-20.
- Tercanlı E, Atasever M. Besin Alerjileri. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*. 2021;3(1):31-53.
- Tsuboyama-Kasaoka N, Hamada M, Ohnishi K, Ueda S, Ito Y, Nakatani H, et al. Prolonged maternal and child health, food and nutrition problems after the Kumamoto Earthquake: semantic network analysis of interviews with dietitians. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021;18(5):2309. <https://doi.org/10.3390/ijerph18052309>
- Çalışkan C, Özcebe H. Afetlerde enfeksiyon hastalıkları salgınları ve kontrol önlemleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 2013;12(5):583-588. <https://doi.org/10.5455/pmb.1-1344684524>
- Kınıklı S, Cesur S. Afetlerde enfeksiyon kontrol önlemleri. *Uluslararası Modern Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2020;1(1):15-23.
- Yılmaz A, Bayar A, Esenay FI. Annelerin doğum sonrası bebek bakım gereksinimlerinin belirlenmesi: nitel bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2018;11(2):147-156. <https://doi.org/10.26559/mersinsbd.351511>
- Yılmaz G, Yıldız S. Bez Dermatiti ve Hemşirelik Bakımı. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*. 2019;2(2):31-37.
- Al Harthi M, Al Thobaity A, Al Ahmari W, Almalki M. Challenges for nurses in disaster management: a scoping review. *Risk Management and Healthcare Policy*. 2020;13:2627-2634. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S279513>
- Labrague LJ, Hammad K, Gloe DS, McEnroe-Petite DM, Fronda DC, Obeidat AA, et al. Disaster preparedness among nurses: a systematic review of literature. *International Nursing Review*. 2018;65(1):41-53. <https://doi.org/10.1111/inr.12369>